

RAZISKOVANJE SLOVANSKIH IZPOSOJENK V MADŽARŠČINI

Razni slovarji so od 1595 primerjali okoli 1000 slovanskih izposojenk v madžarskem jeziku z besedami v slovanskih jezikih. Prvo razpravo o njih je napisal Franc Miklošič 1871. Med madžarskimi slavisti jih je prvi sistematično raziskoval Oskár Asbóth, za njim János Melich predvsem krščansko terminologijo, prevzeto iz slovanskih jezikov; István Kniezsa je razlagal zemljepisna imena slovanskega izvira in napisal sodobno sintezo o slovanskih izposojenkah (1955). Pomembna dognanja sta prispevala še Elemér Moór in László Hadrovics.

From 1595 onwards various dictionaries have brought comparisons of approximately 1000 Slavonic borrowings in the Hungarian language with the words in the Slavonic languages. The first to write a study about this subject was Franc Miklošič in 1871. Among the Hungarian Slavonic scholars it is Oskár Asbóth who made the first systematic examination of the borrowings; after him came János Melich who dealt mostly with the Christian terminology taken over from the Slavonic languages; István Kniezsa offered explanations of the geographical names of Slavonic origin and produced an up-to-date synthesis about the Slavonic borrowings (1955). Significant contributions have been made also by Elemér Moór and László Hadrovics.

Čeprav je Slovence napisal prvo znanstveno sintezo o slovanskih izposojenkah v madžarščini, pri nas nismo do zadnjega časa prav nič zasledovali, kako so Madžari sami raziskovali to zanje izredno pomembno področje. Moralo pa bi nas to zanimati že z avtorja tega, ker v delih o tem predmetu v veliki meri razpravljajo tudi o slovenščini in Slovencih, predvsem o nekdanjih panonskih.¹ Preden pa pregledamo to njihovo raziskovanje, ne bo odveč, če se ustavimo ob tem, kako so nas o slovanskih besedah v madžarščini obveščali naši nejezikoslovci. Po svoje namreč tudi to kaže na zaostalost naše slovenistike, ki se za to vprašanje — in tudi narobe: za madžarske besede v slovenščini — še danes ne briga.

Prvi je v slovenski knjigi omenil slovanske besede v madžarščini menda prekmurski pisatelj Jožef Košič, ko je v knjigi Zgodbe Vogr-

¹ Lajos Kiss, O medsebojnem jezikovnem vplivanju Slovencev in Madžarov. Jezik in slovstvo XII, 1967, 167—171.

skoga králestva (ok. 1848) v grobem, ljudskem načinu predstavil in označil Madžare, ki so se naselili med Slovani, tudi z besedami: »(so) ... njihovo (tj. »slovenskih narodov«) zemlo podložili, po gorivzetji ne-zbrojenih slovenskih rejčih med svoje so svoj sloki jezik obogatili, šteri je lih vu psüvanji ino preklinjanji premožen bio« (str. 8). Te misli je zapisal Košič, ki je 1855 prevedel v prekmurščino Szalayjevo madžarsko slovnico, ji na koncu dodal madž.-prekmurški slovarček in je dokazal tudi sicer znanstveno zanimanje, zato njegove besede niso izraz sovraštva ali norčevanja.

Mogoče se je v naši starejši publicistiki še kdo dotaknil tega vprašanja, npr. v zvezi z Miklošičem. Toda v pomembnejšem znanstvenem delu je bil verjetno prvi Josip Gruden v Zgodovini slovenskega naroda, 1. zv. (Celovec 1910), ko je v poglavju 19. Madjarski navali kratko spregovoril o tem: »Učitelji omike in izobrazbe so jim bili Slovani. Od njih so se naučili poljedelstva, živinoreje in raznih obrti. To pričajo še danes slovenske (!) besede, katerih je vse polno v madjarščini in s katerim/i/ so imenovali prej neznane stvari, na pr. poljsko orodje, obrti, dneve itd.« (str. 63).

Obširneje pa je Gruden spregovoril o stikih Madžarov s Slovenci v poglavju Ogrski Slovenci v isti knjigi (4. zv., 1914, str. 544), kjer je ponovil trditve, »da so bili Slovenci Madjarom prvi učitelji v poljedelstvu. Zato je večina madjarskih besed, ki zaznamujejo polje in njegove lastnosti, razne stroke poljedelstva ali kmečko orodje, slovanskega (!) izvora ...« Verjetno je G. tu zapisal »slovenskega«, kar bi sklepali po trditvi na str. 63, po omembi Slovencev v tej zvezi in tudi po nadaljevanju. V nadaljnjem navaja Gruden kar 42 madžarskih besed, ki naj bi bile slovenskega ali slovanskega izvira. Žal ni dal teh besed preveriti glede madžarske pisave kakemu poznavalcu madžarščine, kar je tem bolj čudno, ker mu je prav za to poglavje njegove knjige osebno prinesel v Ljubljano gradivo — Košičeve Starine — dr. Franc Ivanócy. Te besede so v naši publicistiki pogosto prepisovali, zato si oglejmo 1. pravilnost od Grudna zapisanih oblik in njih slovenskega pomena, 2. njih resnični izvir. Pri tem bomo prezrli, da dosledno ne uporablja znaka za dolžino in ožino samoglasnikov /á, é/, ki so v madžarščini prav tako pomembni kot npr. naglasni znaki v francoščini.

Pravilno je Gruden zapisal naslednje besede: *járom*, *lemes* (sl. lemež, madž. oblika se danes ne uporablja več, razen mogoče v obmejnih narečjih), *kólya* sl. kola (v rabi le v starih listinah in nekih narečjih), *tiló* trlica, *gereben* greben, *kasza* kosa, *szita* sito, *bot* bat, *pojána* poljana, *patak* potok, *róna* ravan, ravnina, *gatya* gate, *gerezna* krzno (starinsko),

irha irhovina, iz svn. *irh*, *guba* plašč ali obleka iz volnenega blaga, ni slovan., *palást* plašč, *pántlika* trak, Gruden: petlja, iz nem. Bändel, *ruha* obleka, Gruden: rjuha, *táska* torba, ni slov., *pogány* pogan, *pap* pop, *püspök* škof, *deák* dijak, *király* kralj, *vajda* vojvoda, *ispán* župan; *Németh* Nemeč, toda z veliko le kot priimek, obče ime danes: német; *Horvát* Hrvat, isto.

Napačno je Gruden zapisal besede: *koczi* (prav: *kocsi*) voz, Grud. le kočija; *szani* (prav: *szán*) sani, *kalamaz*, ki je ni v madž.; *czep* (prav: *csép*) cep; *jazcol* (prav: *jászol*) jasli, *darong* (prav: *dorong*) drog; *czapka* (sapka) čepica, *kapa* (Gruden v pomenu čepica, česar ni, pač pa pomeni motiko); *kozso* kožuh (v tej obliki le v nekaterih narečjih, iz romun. *cojoc*), *prauda* (tako le v zgod. virih do 13. stol.); *megya* (tako le v srednjev. spomenikih, pozneje *megye*, a le v pomenu županija, Gruden: meja); *czaszar* (*császár* — cesar), *Kranisz* (po Miklošiču? — Kranjec, neznano v madž.). — Če je Gruden zbral besede po Miklošiču, jih je nápak prepisal.

Žal je tudi v naših dneh Bogo *Grafenauer* v Zgodovini slov. naroda (II, 1955, str. 61 in II, 1965, str. 120) prevzel poleg po večini pravilnih madžarskih izposojenk iz slovanskih jezikov tudi nekaj nepravilnih: *kabala*, *prauda* in *pest* (peč) so zastarele; napak piše: *angyel* (prav: *angyal*), *pasztor* (*pásztor*), *szemerek* je bila v rabi v starih listinah, *prosza* ni proso, ampak (narečno) koruzna pogača; *szekercze* (z odveč) je le narečno sekirica; *marha* pomeni poleg drugega predvsem živino (govejo), toda je ne izvajajo iz slov. *mrha*, marveč iz stvn. ali svn. Tudi *robot* ne izvajajo iz slov. *Barát* pomeni menih, čeprav je iz brat; *barack* se piše *barack* in *pukul* — *pokol*. Najhuje pa je, da Grafenauerjev vir (J. Macúrek, Dějiny Maďarů a uherského státu. V Praze 1934, 59–60) navaja kot slovansko izposojenko tudi madžarsko besedo *aratni* (= žeti) in ji prisoja pomen — orati (madž. *szántani*). Ta neumljiva mistifikacija je tako po nepotrebnem zašla tudi v slovensko knjigo.

Podlago za etimološko primerjanje madžarskih besed s slovanskimi je dal Faustus *Verantius-Vrančić* s svojim *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum... Venetiis 1595*, v katerem poleg »Dalmati/c/ac« upošteva tudi »Ungaricae.«² Pohvalil ga je celo Miklošič in odtelej je glavni problem bolj ali manj diletantsko se razvijajoče madžarske slavistike vprašanje slovanskih izposojenk v madžarskem jeziku. Ti poskusi določiti v madžarščini besede slovanskega izvira so

² Lászlo Gáldi, Sur quelques pionniers des rapprochements étymologiques slavo-hongrois. *Studia Slavica* I, 1955, 5–28.

trajali več stoletij, a le v slovarjih. Tudi nemški filolog J. G. *Oertel* (Ortelius) je upošteval pri določanju etimologij slovanske jezike v svoji *Harmonia Lingvarum Orientis et Occidentis, speciatim Hungaricae cum Hebraea* (Wittebergae 1746). Že prej pa je J. *Loderecker* v *Dictionary Septem lingvarum...* (Praga, 1605) upošteval pri primerjanju vse slovanske jezike.

V 18. stol. so nastopili tudi madžarski avtorji slovarjev, ki so se kar vrstili od *Kassaija* 1784. — Samuel *Pázmány* pa se je v *Schediasmata praelvdialia...* (Posonii 1786) naslonil po Belostencu predvsem na hrvaščino kot izvir madžarskih besed. Od Vrančiča do njega so jih v glavnem vsi primerjali predvsem z južnoslovanskimi jeziki. Z debrecensko kolektivno *Magyar Grammatika* (Dunaj, 1795) pa so pričeli iskati vir madžarskim besedam tudi v slovaščini, češčini in ruščini, tako najprej P. *Beregszászi* 1796, predvsem pa zelo pomembni Samuel *Gyarmathi* najprej v *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata*, Göttingen 1799, in pozneje v *Vocabularium in quo plurima hungaricis vocibus consona variarum linguarum collegit...*, Bétsben, 1816. On je prvi v večji meri in dokaj kritično ter uspešno upošteval vse slovanske jezike z izposojenkami v madžarščini, tako da ga imajo za Miklošičevega predhodnika.³

Naslednji leksikografi že niso bili tako pomembni, bili so bolj vezni člen med Gyarmathijem in Miklošičem: predvsem St. *Leschka*, *Elenchus vocabulorum Europaeorum cum primis slaviceorum Magyarici usus*. Budae, 1825 in G. *Dankowsky*, *Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum*. Posonii, 1835.

Madžarsko jezikoslovje se je lepo razvijalo, toda tako pomembnemu delu zgodovine svojega jezika, tj. slovanskim izposojenkam, ni moglo biti kos, čeprav je bila na peštanski univerzi že 1849 odprta slavistična stolica. Toda trideset let so jo zasedale le začasne polstrokovne moči, ki k reševanju tega vprašanja niso mogle pripomoči. Zato je napisal prvo sintezo o slovanskih izposojenkah v Madžarščini Franc *Miklošič*: *Die slavischen Elemente im Magyarischen* (Denkschriften der phil.-hist. Classe d. K. Akad. d. Wiss. XXI Bd. Wien, 1871. — Knjižni ponat. z madž. prevodom L. Wagnerja: Wien u. Teschen, 1884. — Madž. prev. G. Szarvasa v *Magyar Nyelvőr* XI, 1888). — Do 1955 je ostalo to že stoletno delo edina sintetična obdelava predmeta, čeprav »ni vselej dovolj

³ László Gáldi, *De Gyarmathi à Miklosich*. *Studia Slavica* II, 1956, 289—350. — Z. Hauptová, *Miklošičovy etymologické pokusy v madžarštině*. *Slavia* XXVI, 57—58.

skrbno napisano in je tako že v svojem času bilo nekoliko pod sodobno ravnijo«, pravi o njem najbolj poklicani nadaljevalec njegovega dela — Kniezsa. Toda priznava mu »resno vrednost /v prvi vrsti in predvsem, ker ga je napisal poklicni *slavist*, torej je bilo s slovanskega vidika vsekakor strokovno/«, vendar so bile očitne njegove napake (ni znal madžarski, čeprav je začel gimnazijo v Varaždinu!), ker se je naslanjal na prejšnje slovarje (delno tudi na madž. narečni slovar iz 1858 in madž.-nemške slovarje), pri čemer se je kljub kritičnemu pogledu npr. na Dankowskega — ta je hotel dokazati, da izvira velika večina madž. besednega zaklada iz slovanskih jezikov — dal večkrat zavesti in navajal besede, ki jih v madžarščini sploh ni. Druga napaka je bila, da je dvomne primere, tudi nemškega izvira, kratko malo razlagal iz slovanske, če je ta tisto besedo poznala. V svojem etimološkem slovarju je mnogo takih napak že popravil. Za slovanske je imel tudi mnoge ugrofinske besede ali onomatopejskega izvira.⁴

Za Miklošičevo delo še niso bili na voljo etimološki slovarji, premalo je bila raziskana zgodovina madž. jezika. Ni si natančneje postavljaj vprašanj, kdaj in iz katerih slovanskih jezikov so madž. izposojenke prišle. V uvodu pravi le, »da bomo za prvo dobo po naselitvi Madžarov v njih današnji domovini najprej mislili na Slovence /»Slovenen«/, in sicer predvsem na zahodne, ki so se po zatonu svojega sožitja z Madžari amalgamirali« (str. 5), in: »Manj bomo pritegnili jugovzhodne /bolgarske/ Slovence« (r. t.).

Miklošič je slovanske izposojenke najprej razvrstil v pomenske skupine, da je viden tudi njihov kulturnozgodovinski pomen, nato pa jih je podal v abecednem redu slovanskih besed, tako da je na prvem mestu praslov. ali stesl. oblika ali beseda v slov. jeziku, iz katere naj bi madžarska izhajala; sledijo oblike v drugih slov. jezikih in madžarske oblike. Tako je Miklošič zbral 956 besed, ki naj bi bile slovanskega izvira — ob tem moramo pomisliti, da poleg neveljavnih etimologij M. tudi ni poznal mnogih pozneje dognanih slovanskih besed.

Čeprav je Miklošičevo delo postalo temelj vsem nadaljnjim slavističnim raziskavam tega predmeta, so ga poznavalci madž. besedišča ostro napadli (J. Halász, Zs. Simonyi, J. Balassa, J. Thúry). Istočasno pa je raziskovanje zgodovine madž. jezika naglo napredovalo in mnoga vprašanja tega področja drugače osvetlilo, zato je bilo nujno potrebno nadaljnje nadrobno raziskovanje slovanskih izposojenk, da bi prišli do

⁴ István Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. Budapest 1955, I/1, 19.

pravilnejše sinteze. Posebno objava nekaterih temeljnih del, npr. madž. jezikovno-zgodovinskega slovarja (*Magyar Nyelvtörténeti szótár, 1890-95*), slovarja listin (*Magy. Oklevélszótár, 1902-06*), narečnega slovarja (*Magy. Tájszótár, 1895—1901*), slovarja jezikovne obnove (*A magyar nyelvújítás szótára, 1902, 1908*) je proti koncu 19. in na začetku 20. stol. terjala in tudi omogočala novo, boljše raziskovanje tudi tega področja madžarskega jezika.

Tudi hungarološko raziskovanje madžarščine je napredovalo, pri čemer sta bila v tem času posebno pomembna Bernát *Munkácsi* s preučevanjem arijskih in kavkaških prvin v ugrofinskih jezikih, turških izposojenk v madžarščini ter Zsigmond *Simonyi*, ki je podpisoval svoje slovanske etimološke spise s psevdonimom Mariánovics Milán, pri čemer pa žal ni upošteval nikakega znanstvenega aparata in je tudi sicer ravnal dokaj lahkomišelnostno — čisto drugače kot pri pisanju drugih spisov. Oba sta sicer prispevala nekaj sprejemljivih novih slovanskih etimologij, postavila pa sta še več napačnih, včasih namerno izzivalnih in lahkomišelnih (npr. *Simonyi*, da bi dražil *Asbótha*).⁵

Med tem časom pa je že deloval na peštanski slavistiki od 1881 kot prvi strokovnjak, šolan na Ruskem, Oszkár *Asbóth* (1850—1920), kot strokovnjak za orientalske (kavkaške) jezike tudi znamenit primerjalni jezikoslovec. Bil je prijateljski učitelj našemu rojaku Avgustu Pavlu, si dopisoval z njim tudi v prekmurščini, katere se je naučil od njega in iz knjig ter tudi to narečje pritegnil v svoje raziskovanje (*A j-gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli nyelvjárásokban — Sprememba j-d' v jeziku Slovencev na Madžarskem in v prekdonavskih narečjih, 1908*).⁶ *Asbóth* je pričel sestavno preučevati nadrobna vprašanja madžarsko-slovanskih stikov in sožitja glede na značaj ter izvir slovanskih izposojenk. Nameraval je tudi ustvariti sodobnemu stanju znanosti ustrezno sintezo o tej snovi. Toda dela se je lotil tako na široko, da se je zapletel v desetletja trajajoče žolčne polemike najprej z Gy. Volfom in Zs. *Simonyijem*, nato pa s kolegom na isti stolici (najprej priv. docentom) in poznejšim svojim naslednikom, J. *Melichom*. Poleg vojnih in povojnih razmer (ko je bil 1919 kot simpatizer revolucije dekan itd., nato pa odstavljen na univerzi in Akademiji), je tudi to

⁵ Isti, n. m. I/1, 19—22.

⁶ Vilko Novak, Življenje in delo Avgusta Pavla. Razprave 2. razr. SAZU, VII, 1970, 299 sl. — Endre Angyal, Oszkár *Asbóth* und die slowenische Gelehrtenwelt. *Studia Slavica* XIII, 1967, 127—141.

razbilo njegove sile ter mu onemogočilo priti do strnjenih dognanj. Vendar je mnogo prispeval k razčiščenju teh vprašanj.⁷

Prvo večje A. delo s tega področja, *Szlávság a magyar keresztény terminológiában* (Slovanstvo v madž. krščanski terminologiji, *Nyelvtudományi Közlemények XVIII*, 1879, 321—427, v knjigi Bp. 1884), se je lotilo vidnega dejstva, da je večji del z verskim življenjem povezanih madž. besed slovanskega izvira. Treba je bilo dokazati, kako in kdaj je to nazivje prišlo k Madžarom. Asbóth je dokazoval, da so Madžare pokristjanili češki duhovniki, tudi s pomočjo podrejenih slovenskih duhovnikov, ki so jim prinesli tudi tisti del krščanskega izrazja, ki je starocerkvenoslovanskega izvira. Liturgični jezik Konstantina in Metoda naj bi bil doma v Veliki Moravi. Nekateri izrazi pa so prišli v madžarščino po isti poti — iz češčine, saj naj bi se od prvih čeških misijonarjev naučili Madžari tudi brati in pisati, za kar mu govore mnoga soglasja v starem pravopisu obeh jezikov.

Te trditve so izzvale jezikoslovca hungarista Györgya *Volfa*, ki je pričel z Asbóthom dolgoletne polemike s spisom *Kiktől tanult a magyar irni, olvasni?* (Od koga se je naučil Madžar pisati, brati? — bral v Madž. akad. znan. 1885, obj. v *Értekezések... XII* in v: *Volf Gy. Összegyűjtött munkái*, Budapest 1907, 24—112; odslej navajam vse V. spise po tej izdaji, V. N.). Nadaljeval je z zavračanjem Asbóthove teorije še isto leto s predavanjem *Első keresztény téritőink nyelvünk, irásunk és történetünk tanubizonysága szerint* (Naši prvi pokristjanjevalci po pričevanju našega jezika, pisave in zgodovine, obj. 1896, Ö. m. 113 do 225). Dokazoval je, da so Madžari prvo krščanstvo z nekaterimi verskimi izrazi (npr. *keresztény, pogány, angyal* itd.) ter svoj prvi črkopis prejeli od Italijanov iz Benetk in njihove okolice. Zavračal je pri tem vpliv stare slovanščine.

Ker je tudi zgodovinar Gyula *Pauler* v svoji zgodovini Madžarov trdil, da so jih pokristjanili Slovani, je Volf polemiziral v istem spisu in še pozneje tudi z njim. Še obširneje pa se je *Volf* obrnil proti vsem tedanjim vodilnim slavistom v spisu *Az egyházi szláv nyelv hazája és a magyar honfoglalás* (Domovina cerkvenega slovanskega jezika in madžarsko zavzetje domovine, *Nyelvtudományi Közlemények XXVII*, 1897, Ö. m. 226—328). Domovino stesl. jezika vidi v Panoniji in na Moravskem, obširno poroča o raziskovanju tega vprašanja v slavistiki ter zavrača teorijo o makedonskem izviru stesl. jezika, posebno Oblaka in Jagića. Zelo poudarja pomen madžarskih izposojenk iz slovanščine za

⁷ István Kniezsa, Johann Melich. *Studia Slavica III*, 1957, 1—5.

študij in presojo tega vprašanja ter pretirano trdi, da so Madžari dali sosednim Slovanom »vsaj desetkrat toliko, kot s(o) od njih prejeli« (n. d. 232). Pri dokazovanju panonske teorije se obširno ukvarja — toda z zelo nepopolnim poznavanjem — s prekmurskimi Slovenci (imenuje jih »vend«, čeprav pravi, da se sami imenujejo Slovence) in s Slovaki. Današnje prebivalstvo naj bi bilo na tem ozemlju najprej »panonsko slovansko, nato madžarsko, končno pa je postalo vend« (n. d. 294). To dokazuje predvsem s krajevnimi imeni tako v Prekmurju kot na Slovaškem, pri čemer ravna zelo samovoljno in nekritično.

Polemiko z Asbóthom je nadaljeval v manjših člankih o istih vprašanjih s ponavljajočimi se naslovi (ki jih je delno uporabljal tudi Asbóth), npr. Malo slavistike, Staroslovenski in novoslovenski itd. v *Nyelvtudományi Közlemények XVIII—XXVII* in *Magyar Nyelvőr XIV* do *XV*. — Žal se je to pisanje spremenilo v besedni boj mimo glavnih vprašanj in Volfovo prizadevanje pridobiti ugled hungaristiki ter Madžarom nasproti razvijajoči se slovanski znanosti, je preveč vidno. Njegovo delo je bilo brez pomena za razvoj raziskovanja madžarsko-slovanskih kulturnih stikov, kvečjemu je kdaj pospešilo Asbóthova pojasnila.

V spisu *A szlovénból fordított egyházi kifejezések* (Iz slovenščine prevedeni cerkveni izrazi), *Nyelvtudományi Közlemények* 18, 1884, 392 do 412, je A. pokazal na pokristjanjevalni pomen stesl. jezika za Madžare.

Asbóth se je v manjšem spisu *A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora* (Kraj in čas prevzema slovanskih besed v madž. jezik, *Nyelvtudományi Közlemények* XXX, 1891) omejil samo na ti dve vprašanji in tu izjavil: »Nihče se ne bo bolj veselil kot jaz, če bo kdo o njih napisal zares znanstveno delo in pokazal nove vidike, čeprav bom zavoljo tega moral še tako zelo spremeniti svoje naziranje o kraju in času prevzema slovanskih besed.« Prvi večji pregled o celotnem vprašanju pa je A. podal v delu *A szláv szók a magyar nyelvben* (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből XVI/3, Bpest 1895 — Slovanske besede v madž. jeziku), ki ga je objavil v glavnem tudi v nemščini: *Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung* (AfsI Ph XXII, 435—487) in v ruščini: Něskolko zaměčanij na sočinenie V. I. Jagića ob istorii porisxoždenija cerkovno-slavjanskago jazyka (Izvestija otd. rus. jaz. i slov. imp. Akad. nauk, T. VII, 1903, 246—320).

A. meni na podlagi glasovnih pojavov, da je večina slovanskih izposojenk v madžarščini, zlasti pa njih najstarejša plast, iz jezika, ki je bil zelo blizu stesl. jeziku (»ószlovén« — staroslovenski) in so ga govorili

Slovani med Donavo in Tiso še v prvih stoletjih po naselitvi Madžarov v tej pokrajini. Ta jezik je imel bistveno bolgarski značaj. To mu posebno dokazuje ime Pest, ki mu je tako specialno bolgarsko-slovansko ali staroslovansko-bolgarsko. — Za nekatere besede, npr. *megye*, je priznaval, da so jih prevzeli iz srbohrvaščine.

Nadrobneje je A. razpravljal o času in načinu prevzema slov. besed v delu, ki ga je označil z naslovom kot prvi del svoje sinteze o predmetu: Szláv jövevényiszavak. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése (Slovanske izposojenke. I. Uvod in vprašanje različnih plasti — Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből XX/3, 1907). Naslov Asbóthovega dela je ostal poslej stalna oblika oznake tega predmeta in je, nekoliko spremenjen, postal tudi naslov Melichovih in Kniezsevih del. Asbóth je v tem spisu v glavnem ponovil in strnil svoje dotedanje trditve in svoja dognanja. Umaknil je tezo o čeških pokristjanjevalcih Madžarov in o češkem izviru njihove krščanske terminologije. Vendar pa Asbóthovo delo ni imelo oblike sinteze, ker v slovarski obliki ni obravnaval posameznih besed, ampak je imelo le še pripravljalni značaj, saj je v uvodu razgrnil vsa vprašanja v zvezi s slovanskimi izposojenkami, v obravnavi sami pa se je lotil pretresa njihovih posameznih plasti glede na jezike, iz katerih naj bi bile prešle v madžarščino. Tako je npr. madž. *szerencse* izvajal iz bolg. *szrešta* tako, da je *cs* (= *č*) nadomestil palatalizirani *št'*. Melich pa je menil, da je madž. beseda iz kajkavsko-hrvaške ali slovenske oblike *s č* in ni pomislil, da v teh jezikih v IX. do X. stol., ko so jo Madžari morali prevzeti (kar dokazuje ohranjeni nosnik pri njih), še ni bilo *č*, marveč *t'*. Podobno je A. izvajal m. *lencse* (= leča) iz stesl. (ali starobolg.) *lešta* ali *lešt'a*, Melich pa iz starokajk. hrv. ali sloven. *leča*. Primera kažeta na metodološko razliko med obema glavnima starejšima madž. raziskovalcema, zato smo ju navedli. Kniezsa pritrjuje v prvem primeru Asbóthu, v drugem pa pri-soja njegovemu mnenju več veljave kot Melichovemu. Podobno sta reševala A. in M. še vrsto drugih besed. Specialnega vprašanja se je A. lotil v članku Die Reflexe von *ę* *ą* in den slavischen Lehnwörtern der ungarischen Sprache (Jagić-Festschrift, Berlin 1908 235—246). Čeprav je Asbóthovo delo glede na celotno vprašanje ostalo nedokončano, pa je kot prvi slavistični strokovnjak med Madžari vendarle opravil veliko delo in dognal marsikaj trajnega kot temelj dosežkom svojih naslednikov.

Že v Asbóthovem času je deloval na peštanski slavistiki kot privatni docent János Melich, po rodu Slovak (1872—1965), tedaj še bibliotekar v madž. narodni knjižnici. Nasledil je Asbótha in vzgojil vrsto poznejših slavistov, odrival pa je našega rojaka Avg. Pavla kot Asbóthovega

učenca in kandidata za katero izmed slavističnih stolic v Budimpešti. Tudi Melich je imel tesne stike s Prekmurjem, saj je sestavil bibliografijo njegovega slovstva (*A hazai vend (szlovén) nyelvé irodalom bibliográfiája*, Magyar Könyvszemle 1902, 1908); stalno je upošteval v svojih delih prekmurščino, toda v diplomatskem boju za prekmurske meje je za pariško mirovno konferenco 1919 neznanstveno podprl madžarske zahteve s tezo o posebnem »vendstvu« prekmurskih Slovencev (prim. M. Slavič, Prekmurske meje v diplomaciji, Slovenska krajina, Beltinci 1935, 88 sl.). Dopisoval si je z A. Aškercem in sodeloval v Trubarjevi številki Slovana (Primož Trubar in protestantska književnost ogrskih Slovencev, Sn 1909, 85—86).⁸

Po študiju hungaristike in nemščine se je Melich specializiral v slavistiki na Ruskem in na Dunaju pri Jagiću, kjer sta bila prijatelja z Rajkom Nahtigalom. Začel je velikopotezno raziskovati vsa nerešena vprašanja o slovanskih izposojenkah in se je zato lotil kritike Asbóthovih nazorov in dokazov o teh vprašanjih. Pod naslovom *Szláv jövevény-szavaink* (Naše slovanske izposojenke, s podnaslovom »Besedišče starobolgarskih jez. spomenikov in slov. izposojenke madž. jezika« najprej v *Nyelvtud. Közlemények*, v knjigi kot I. zvezek 1. del, Budapest 1903, 181 str.) je v obliki kritike Asbóthovega spisa *A szláv szók... iz 1895* dokazoval, da so Madžari prevzeli besede iz več slovanskih jezikov in v različnem času v enem tisočletju. Ob tem obširno razpravlja o razvoju stesl. jezika z dognanji Jagića, Vondráka in Oblaka, ki dokazujejo, da se slovanska cerkvena terminologija ni razvila v Veliki Moravi, kot je menil Asbóth. Opozarja tudi na zgodovinska dognanja o etničnem stanju na ozemlju med Donavo in Tiso v tistem času. Po splošnem obravnavanju delovanja Konstantina in Metoda in nadrobni oznaki stesl. spomenikov govori tudi o brižinskih spomenikih (str. 75—76), omenja med prevodi biblije Dalmatina, Št. Kuzmiča in nekatere druge prekmurske pisatelje.

V drugem delu knjige razpravlja o madžarskih besedah, ki niso mogle biti prevzete iz »bolgarščine« (= stesl. jezika), npr. *asztal*, *ablak*, *derék*, *dézsza* itd. Dokazuje, da so jih sprejeli tudi iz drugih slovanskih jezikov, »med temi zavzemajo najpomembnejše mesto Slovenci. Slovenci so živeli in še danes žive onstran Donave in za slovensko imam tu tudi ozemlje starega Tótországa, današnji kajkavski hrvaški jezik, in to južnoslovansko prebivalstvo sem prevzel tudi na levi breg Donave« (180). Zavoljo besedne, glasovne in oblikovne zveze slovenskih

⁸ Isti, n. d. — V. Novak, Melich János. SBL II, 88.

narečij, posebno prekmurskega, s češčino in slovaščino domneva, da je bil med temi jeziki tesen stik, z mejo na levem bregu Donave. »Kako močan je bil slovenski vpliv na naš jezik, bomo videli v prihodnjem poglavju o krščanski terminologiji našega jezika« (181).

Melich je uvedel nove metode v raziskovanje tega predmeta: upštevanje besedne zgodovine in besedne geografije; prvič je uporabil tudi v mednarodnem merilu kartografsko metodo s prikazom razmestitve posameznih besed v raznih slovanskih jezikih, s čimer je njihovo razmerje do madžarske besede nazorneje prikazano. Zavaljo vsega tega je njegovo delo, z naslednjimi vred, zelo pomembno tudi za zgodovino madžarskega besedišča, kar velja tudi za uspehe njegovih naslednikov na tem področju.

Drugemu delu I. zvezka je dal M. podnaslov Krščanska terminologija madžarskega jezika (Ny. K. XXXIV, 1904, XXXV, 1905, Budapest, 1905, 448 str.). V tem delu pobija Asbóthovo teorijo v knjigi s podobnim naslovom iz 1884 in obenem teorijo Gy. Volfa o italijanskem izvoru krščanstva pri Madžarih. Melich je porabil preveč truda in prostora z raziskovanjem italijanskega in starohrvaškega črko- in pravopisa ter jezikovnih razmer v primorski in dalmatinski Hrvatski; raziskal je razmerje med latinsko, italijansko na eni in madžarsko ter slovansko izgovarjavo nekaterih glasov na drugi strani, ki dokazuje možnost prevzema besed iz tega ali onega jezika. — Dokazuje napačnost Asbóthovega mnenja o vplivu stesl. jezika na madžarščino, o pokristjanjevanju Madžarov, posebej glede na grški, vzhodni krščanski obred in njegov vpliv na madž. krščansko izrazje.

Svoje nazore utemeljuje M. z raziskovanjem madž. krstnih, osebnih in krajevnih imen v XI.—XII. stol. ter besed, ki so v zvezi s krščanstvom. Obširno raziskuje italijansko-beneška in madž. krstna imena glede na njih glasovje ter imena slovanskega, nemškega, latinskega in grškega izvira (str. 96—211). Dognal je, da imena pričajo za »prekdonavski slovenski (»dunántúli szlovén«), ne pa za »bolgarskoslovanski« in na začetku italijanski izvir madžarskega krščanstva. Polovico knjige je namenil preiskovanju krščanskih imen za osebe (*angyal, apát, apáca*), za dneve in teden, za čase (*ádvent*), dejanja (npr. *bérmálni, alamizna* itd.) z nadrobnim zasledovanjem zgodovine besed v tiskanih virih in posameznih slovan. jezikih (ponazorjeno s kartami). Tako je M. še natančneje kot v prvem delu knjige dokazal, da so med najstarejšimi slovan. izposojenkami poleg tistih iz »bolgarskega« izvira v dokajšnji množini tudi take iz drugih slov. jezikov, predvsem iz »prekdonavske slovenščine«. Izrazi *kereszt* (križ, < krst), *szombat* (sobota) in mogoče

karácsony (božič) mu govore za to, da so jih prevzeli iz jezika vzhodni, grški cerkvi pripadajočih Slovanov, s katerimi naj bi se bili Madžari najprej srečali. O tem pričajo tudi zgodovinski dokazi. Besede, ki jih imajo tako kristjani vzhodnega kot zahodnega obreda, pa so prevzeli Madžari iz slovenščine ali hrvaščine. M. končno dognanje je, da so »prekdonavski, panonski Slovenci pridobili madžarsko ljudstvo za krščanstvo, za pisavo z latinskimi črkami« (429). Časovno postavlja to dogajanje v dobo ok. 900—1150.

J. Melich je v vrsti manjših člankov obravnaval posamezne slovanske izposojenke, od besede *tézsola* 1895 dalje. Poleg doslej prikazanih glavnih del pa je v sicer manjših, vendar zaokroženih razpravah odkrival še nove vidike raziskovanja ter poglobljal svoja prejšnja dognanja; prim. *Nyelvünk szláv jövevényei* (Slov. izposojenke našega jezika, MNyTK — izdaje madž. jezikosl. društva št. 13, Budapest 1910); *Szláv jövevényeszavaink eredetéről* (O izviru naših slov. izposojenk, *Nyelvtudományi Közlemények* XXXIX, 1910, 1—74), isto v nemščini: *Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache* (Afls Phil XXXII, 1911, 92—116), kjer je še določneje razvil teze svojega glavnega dotedanjega dela. Pomembne so tudi krajše razprave o posameznih vprašanjih madž. jezika, zgodovine ali imenoslovja, kot npr. *Néhány magyar népnévről* (O nekaterih madž. narodnih imenih, *Magyar Nyelv* V, 1909) in *Melyik nép nevezte el Pestet Pest-nek?* (Katero ljudstvo je poimenovalo Pest? *Magyar Nyelv* XXXIV, 1938, tudi nem. v *ZslPh* XV, 1938).

Posebno skupino Melichovih člankov o posameznih izposojenkah tvorijo tisti v Madžarskem etimološkem slovarju (*Magyar Etymológiai Szótár* I—II, 1914—1944), ki ga je Melich pričel pisati z Zoltánom Gomboczom (do XII. zv. 1936, odtlej sam, a je prišel le do besede *geburnus*), tako da je delo ostalo nedokončano in ga sedaj na novo izdajajo. Delno prav zavoljo polne zaposlitve pri tem slovarju M. ni napisal napovedanega tretjega, sintetičnega dela o slovanskih izposojenkah.

Kot jezikoslovci vseh vrst, tako tudi madžarski slavisti od nekdaj prispevajo odločilna dognanja tako za zgodovino madžarskega jezika kot za zgodovino naroda, o zemljepisnih in drugih imenih itd. Tako je Melich strnil in izpopolnil slavistična dognanja o današnjem madžarskem ozemlju v knjigo *A honfoglaláskori Magyarország* (Madžarska v dobi naselitve, kot I. 6 zv. *Priročnika madž. jezikoslovja*, Budapest, 1925—29, 454 str.). Ker so prejšnja njegova dela teže dostopna in ker je ta knjiga priročnik slehernega madž. jezikoslovca ter zgodovinarja, je

zelo pomembna tako za oblikovanje strokovnjakov kot za razvoj znanosti, ki jim je namenjena.⁹

Kot je nekoč J. Melich zavračal trditve O. Asbótha, tako se je proti Melichu dvignil germanist Elemér Moór, ki je obravnaval najprej predvsem zemljepisna imena na Madžarskem (npr. v *Ungarische Jahrbücher* VI, Berlin). Za nas je pomembno delo *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, v katerem pojasnjuje tudi nekatera krajevna imena v Prekmurju. Moór je ostro zavrnil Melichovo trditev v njegovem zadnjem, prej omenjenem delu, češ da so Madžari sprejeli imena rek na Alföldu po posredovanju »Bolgaroturkov«, ker naj bi bili glasoslovni vzroki onemogočali slovansko posredovanje. Moór obravnava ta zemljepisna imena slovanskega izvira in meni, da so onstran Tise v večji meri živeli »vzhodno slovaško narečje govoreči Slovaki«, v srednjem delu ozemlja pa »mogoče srbsko zveneče /szerbes/ narečje, ali pa je verjetneje glasovno stanje vzh. slovaškega narečja v dobi naselitve Madžarov že bilo razvitejše«. Glavna njegova teza pa je, da so Madžari prišli najprej v stik s Slovaki in da so zato ime »tót« (s katerim so jih označevali) uporabljali splošno za Slovane. O isti snovi je pisal Moór tudi v razpravi *Die slawischen Ortsnamen der Theisesebene* (*Zft Ortsnamenforschung* VI—VII).

Madžarski slavisti so sprejemali Moórove razlage dokaj kritično, predvsem I. Kniezsa, ob katerega delu *Ljudstva Madžarske v XI. stoletju* je Moór napisal kritično študijo *Gyepüvédelem és településtörténet* (*Obramba mejnega ozemlja in zgodovina naseljevanja, Népünk és nyelvünk* X, 1938, 115—159), v kateri pretresa tudi K. razlage slovanskih krajevnih imen in v zvezi z njimi narodnostni značaj nekaterih pokrajin.

Najpomembnejša pa je prav za nas Moórova razprava *Die Ausbildung der Betriebsform der ungarischen Landwirtschaft im Lichte der slawischen Lehnwörter* (*Studia Slavica* II, Budapest 1956, 31—117). Ko je M. raziskoval najstarejšo zgodovino Madžarov s pomočjo jezikoslovja, je moral reševati tudi vprašanja o njihovi stari kulturi. Prav Kniezsevo delo o slovanskih izposojenkah mu je omogočilo, da je mnogo natančneje od dotodanjih raziskovalcev preiskal razvoj madž. poljedelstva glede na slovanski delež. Za raziskovanje izposojenk pa je spis pomemben zato, ker je raziskal kulturnozgodovinsko ali etnološko stran neke skupine besed, kar je nujno potrebno za bližjo določitev njihovega vira. Podobno kot v prejšnjih spisih misli tudi sedaj, da so v Potisju živeli od začetka 9. stol. za »Avaroslovani« še »Bolgaroslovani« in oboji

⁹ I. Kniezsa, *Ungarn zur Zeit der Landnahme*, *Rocznik sl.* XI, 1955, 1—25.

naj bi bili govorili »slovanščini bližnji« jezik, zato jih imenuje včasih kar Slovake ali previdneje »vorungarische Slawen« ali »alfölder Slawen«, saj je Kniezsa njegovo teorijo o slovaškem značaju Potisja zavrnil.

Moór je razvrstil vse izposojenke s področja kmetijstva v dve skupini na podlagi dveh oblik poljedelstva in živinoreje. Ena je bila stepna, kakršno so prinesli iz prvotne domovine, in s to veže prevzem t.i. slovaških izposojenk v madžarščini. Vendar pa priznava, da ni vselej lahko поблиže določiti narodnostni izvir slovanskih besed. Premalo je, da M. dopušča slovenski izvir le nekaterih, predvsem mlinarskih izrazov, saj nikakor ni nujno — in tudi ni vedno mogoče —, da bi npr. *csorda*, *szalonna*, *gereblye* itd. morale izvirati iz nekega nedoločnega »slovaškega« jezika, kot meni Moór. Kniezsa je mnogo teh izrazov prisodil slovenščini ali vsaj južnoslovanskim jezikom.

Delež Slovencev obravnava v posebnem poglavju (str. 79—112). Po Moórovem mnenju naj bi bili Madžari zasedli Prekdonavje, kjer so živeli Slovenci, ko so bili v Potisju že prevzeli »slovaško« poljedelsko izrazje. Ker so Slovenci zavoljo tamkajšnjih podnebnih razmer imeli srednjeevropsko obliko poljedelstva (z mlačvijo s cepci nasproti »vršenju« z živino v Potisju), so Madžari od njih prevzeli besede *kepe* (kopa za snop), *pózna* (←pauzina, slov. *pavozina* »Heubaum, Wiesbaum«; Kniezsa, Sz J I/1, 444 napačno trdi, da pomeni prekm. *pavozina* »Prügel« — ker pomeni isto), *asztag* (stog), *pajta* (pojata), *csép* (cep), *szalma* (slama), *rosta* (rešeto), *kalász* (klas), *rozs* (rž), *abajnac* (←obadvojbc), *palajta* (plahta).

Od Slovencev so prevzeli tudi lestveni voz s petimi nazivi za njegove dele, toda z njih razlago M. nasprotuje Kniezsa. Iz slovenščine izvaja M. tudi imena za okopavine in nekatere druge rastline (lan in take z oljnatim semenom), pa tudi v zvezi z živinorejo, npr. *akol* (okol), *ganaj* (gnoj), *metély* (metuljavost), *zab* (zob), *szecska* (sekana krma, rezanica), *istálló* (štala), *jászol*, *kolbász*, *malac* (prase), *jérce* (jarica), *réce*, *viasz* (vosek), *kas* (koš), *odor*, *palozsnok* (položek, položnik).¹⁰

Pri slovenskih besedah razlikuje M. »im Slowenischen« in »im Windischen« (= prekmurski, ker je M. doma na sosednjem avstr. Gradiščanskem, kjer Prekmurce tako imenujejo), ali »wendische«, »Wenden« (po madž. *vend*), kar pojasnjuje v posebni opombi, češ da prekmursko narčeje »im Grunde genommen eine Halbsprache darstellt, da für das Sprachempfinden der Windischen das Slovenische eine Fremdsprache ist...« (str. 60). Tako pisanje je tem bolj čudno in nevzdržno, ker so

¹⁰ Prim. V. Novak, Zgodovinski časopis XIV, 1960, 262—264.

prav v zvezi z izposojenkami in tudi sicer uporabljali madžarski slavisti že od začetka tega stoletja za prekmurščino izraz *hazai szlovén* (domači, ogrski slovenski — v nasprotju z avstrijskim) in redkeje *vend*. Moór pozna prekmurščino le iz diletantskega Flisarjevega madžarsko-prekmurskega slovarčka (in le izdajo iz 1922, ne pa tudi iz 1942), zato navaja napačne oblike *grablo* (60) nam. *grable, ville* (60) nam. *vile*; trdi, da *pojate* ni v prekmurščini (88), kakor tudi *plati* (89) in *prelog* (104) pomeni tudi v slov. *Brachacker*. — Moóru bi prav njegova natančna obravnava enega izmed območij madžarske ljudske kulture morala jasno pokazati dognanja madž. slavistov, »da pretežna večina slovanskih izposojenk v madž. jeziku ni zahodnoslovanskega, marveč južno-slovanskega značaja.«¹¹

Podobno obravnava M. snovno enotno področje v spisu *Slawischer Einfluss auf das Fischei- und Jagdwesen der Ungarn im Mittelalter im Lichte des sprachlichen Materials* (Acta ethnographica XII, Budapest 1965, 1—56).

Nadrobno preiskovanje predhodnikov je nadaljeval in strnil v sodobno, kritično sintezo István Kniezsa (1898—1965), tudi slovaškega rodu, zgodovinar in hungarist, fakultativni študent slavistike, potem ko je imel za seboj že udeležbo v svetovni vojski in druge službe. Kot diplomant je nastopil že z zrelo disertacijo iz hungaristike; v slavistiki se je izpopolnjeval dve leti na Poljskem, kjer je pod vodstvom Lehra-Splawinskega sodeloval pri sestavi polabskega etimološkega slovarja. Študiral je tudi pri K. Nitschu in M. Vasmerju v Berlinu. Od 1934 je bil priv. docent v Budimpešti, od 1940 profesor v Kolozsváru-Cluju, 1941 pa je nasledil Melicha. Njegova zasluga je razmah madžarske slavistike, pri čemer je za zunanji svet posebno pomembna njena publicistična dejavnost, v kateri zavzema revija *Studia Slavica* (od 1955) častno mesto.¹²

Dolga je vrsta Kniezsevih hungarističnih študij, med njimi predvsem imenoslovnih, v katerih je uporabljal slavistična dognanja in ki so povezane tudi z zgodovino kolonizacije. Raziskoval je vpliv madžarščine na sosednje jezike — tudi za slovenščino je koristna študija o madž. deležu v kajkavski krščanski terminologiji (*Magyar hatás... Nyelvtud. Közl. L, 1936*); izredno pomembni pa so njegovi spisi s področja

¹¹ S. Kniezsa, *Die Sprache...* *Studia Slavica* I, 1955, 32.

¹² Stefan Barbarič, Spomin na profesorja Istvána Kniezso. *Jezik in slovstvo* XI, 1966, 37—38. — Lajos Kiss, † Stefan Kniezsa. *Acta Linguistica ASH* XVI, 1966, 337—362.

izposojenk. Tu se srečujemo v veliki meri tudi z medsebojnimi stiki Madžarov s Slovenci. O Melichovi knjigi A honf. Magy. je napisal kritično razpravo *Ungarn zur Zeit der Landnahme* (Rocznik slawistyczny XI, 1925. 1—25). Trezno je pisal o nas že v jedrnatih knjižici *A szlávok* (Slovani, Budapest, 1932), obširneje pa se dotika naselitvene zgodovine in zemljepisnih imen v Prekmurju študija *Magyarország népei a XI-ik században* (Emlékkönyv... II, Bp. 1938 = *Ungarns Völkerschaften im 11. Jahrh.* Archivum Europae Centro-Orientalis IV, 1958).¹³ — Pregled madžarsko-slovanskih jezikovnih stikov je podal v zborniku *A magyarság és a szlávok* (red. Gy. Szekfü, Bpest 1942; tu tudi posebna študija o prazgodovini Slovanov), kjer je širše občinstvo lahko prvič videlo v prvem delu strokovno podobo slovanskih izposojenk v posameznih območjih madž. življenja, v drugem pa madžarske izposojenke v slovanskih jezikih. Tu je kljub medvojnemu pritisku prekmurske Slovence pošteno imenoval Slovence, ko so jim uradno to ime prepovedali.

I. Kniezsa se je že kot zrel študent odločil, da bo posegel v razjasnjevanje slovanskih izposojenk. Pričel je sestavno pripravljati veliko delo, za katero ga je posebej usposabljal njegovo ostro in trezno zgodovinsko gledanje, poleg poznavanja hungaristike pa še zgodovine nemškega, romunskega in turških jezikov. Po daljšem izpisovanju neštetihi virov je delo prekinil, ker ni kazalo, da bi bil mogel objaviti nameravano knjigo ter je nadaljeval s publiciranjem manjših spisov s področja slavistike in etimologije besed turškega izvira, kakor tudi temeljnih del iz hungaristike (npr. o zgodovini madž. najstarejšega črko- in pravopisa). L. 1952 se je v silnem zagonu poprijel nameravane sinteze in jo v manj ko dveh letih dokončal. Veliko delo *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* (I, 1 in I, 2, Budapest 1955, 1044 str.) obstoji iz dveh zvezkov. V prvem (582 str.) K. v uvodu poroča o metodi in značaju svojega dela, označuje uporabljeno literaturo glede na ustreznost za pomoč pri takem raziskovanju (navaja jih v seznamu nad 400), dotika se metode in uspehov dotedanjega raziskovanja in pojasnjuje tehnični sestav gesel v delu. — V tem zvezku obravnava besede nedvomno slovanskega izvira, in sicer pod 484 gesli splošno uporabljane, pod 694 gesli narečne in 74 zastarelih besed. Pri madž. besedah podaja njihove variante v zgodovinskih virih in narečjih, strokovnem slovstvu, slovarjih; sledi pomen besed v latinščini in nemščini. Med slovanskimi oblikami je na prvem mestu tista, iz katere po pisateljevem mnenju madžarska

¹³ Prim. V. Novak, ČZN XXXIV, 1959, 114—116.

izvira, če pa ta ni določljiva, psl. oblika, ki ji slede po potrebi še oblike v drugih slov. jezikih, posebno če izvir madž. besed ni jasen. Pri mnogih geslih so potrebna obširna pomenska, slovnična in dr. pojasnila (z navedbo literature), v katerih so navadno podane napačne prejšnje razlage, ki jih avtor vrednoti in sooči. Tako so nekatera gesla narasla na celo stran in čez.

V drugem zvezku (str. 585—1045) so obravnavane besede dvomljivega izvira (147 splošnih, 209 narečnih, 26 zastarelih), ki sicer lahko so slovanske, toda poznajo jih le Madžarom sosedni jeziki, in njih etimologija ni zanesljiva, ali pa so tudi pri Slovanih izposojenke in ni dokazano, da so jih le-ti posredovali Madžarom (npr. *kehely* — kelih). — V tretjem poglavju dela so zbrane besede, ki so jih prejšnji jezikoslovci imeli za slovanske, a jim Kniezsa prisoja neslovanski značaj (211 splošnih, 188 narečnih, 29 zastarelih). — Kniezsa je z ostro kritično presojo, naslonjen na jezikoslovne zakonitosti in stvarne (zgodovinske, zemljepisne idr.) podatke določil jezike, iz katerih lahko izvirajo madž. besede ali vsaj njihove skupine, mnogo prejšnjih trditev zavrgel ali dopolnil, prečistil dotedanjo zbirko domnevnih izposojenk iz slovanskih jezikov — z vsem pa je postavil trdno podlago za nova raziskovanja tega področja.

Prezgodnja smrt je preprečila, da bi bil Kniezsa mogel dokončati še drugi del svojega spisa, v katerem bi bil opisal dotedanja raziskovanja izposojenk z oznako in kritiko nazorov njihovih avtorjev, s fonetično in etimološko stranjo izposojenk, z družbenim in zgodovinskim ozadjem izposojanja, s pomenskimi spremembami, prevodi izrazov itd. Primer obravnave takega nadrobnega vprašanja sta razpravi o samoglasniški kolikosti slovanskih izposojenk.

Še mnogi Kniezsevi spisi v večji ali manjši meri rešujejo madžarsko-slovanske jezikovne stike, s tem pa tudi etnične, zgodovinske in kulturne. Slovence zadevajo še posebej: A honfoglalás előtti szlávok nyelve a Dunántúlon (MTA Nyf K II, 1952, = Die Sprache der alten Slawen Transdanubiens, *Studia Slavica* I, 1955, 29—47), v kateri odločno zavrača dokazovanje Jána Stanislava (*Slovenský juh v stredoveku I—II*, Turč. sv. Martin, 1948), da so prebivali pred prihodom Madžarov skoro v vsem Prekdonavju, med Donavo in Tiso in onstran le-te na jug in vzhod — Slovaki.¹⁴ Kniezsa dokazuje z jezikovnim značajem krajevnih imen teh pokrajin (kar je nadrobno raziskal v raznih spisih) — tudi proti Melichu in Moóru, ki sta delna pobudnika te teorije —, da so v Prekdonavju živeli Južni Slovani, ne pa Slovaki; toda krajevna imena

¹⁴ Prim. Franc Grivec, *Slavistična revija* II, 1949, 352—356.

ne dovoljujejo sklepa, »ali je tamkajšnje prebivalstvo govorilo slovensko, kajkavsko hrvatsko ali štokavsko« (47). Obenem opominja slovenske zgodovinarje, ki »od nekdanj gledajo na zgodovino Pribinove kneževine kot na organski del slovenske zgodovine, pa niti ne poskušajo dokazati slovenskega značaja tega ozemlja« (51). Tudi vprašanje meje med Slovenci in Slovaki v srednjem veku je K. reševal v raznih razpravah. — Prispevek k oznaki narodnostnih razmer v tistem času pa je strnjen povzetek njegovih raziskav te vrste (Charakteristik der slawischen Ortsnamen in Ungarn, *Studia Slavica* IX, 1963, 27—44); tu v posebnem poglavju razčlenjuje kajkavska in slovenska imena.

Ker madž. etimološki slovar ni napredoval s potrebno hitrostjo, je Géza Bárczi pripravil priročnik (*Magyar szófejtő szótár*, Budapest 1941), ki naj bi podal bistveno podobo madžarskega besedišča. V njem je pokazal tudi na slovanski vir sprejetih besed, ki jih je v madžarskem besedišču 12,4 % — daleč največ med vsemi izposojenkami tega jezika. Bárczijeve etimologije slonijo na tedanjih najzanesljivejših dognanjih in vsebujejo le najbistvenejši podatek.

Po Melichovi smrti je Madž. akademija znanosti pričela izdajati nov zgodovinsko-etimološki slovar madžarskega jezika: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (I, 1967, II, 1970), v katerega tričlanskem uredništvu skrbi za slavistično stran Lajos Kiss. Tako bo ta slovar v kratkem času prikazal v najsodobnejši obliki besedišče madžarščine, pojasnjeno z zadnjimi dognanji tudi glede slovanskih izposojenk.

Raziskovanje tega področja tudi s Kniezsevim velikim delom ni zastalo. Več strokovnjakov za razne slovanske jezike nadaljuje to za madžarsko in slovansko znanost z novimi vidiki prepotrebno delo. Med njimi je doslej največ ustvaril László Hadrovics (rojak iz Lendave), profesor za srbskohrvatski jezik in slovstvo na peštanski univerzi. Njegova dela s tega ožjega področja so izredno pomembna, objavil in komentiral pa je tudi stare slovenske tekste. Čeprav je v začetku preiskoval bolj vpliv madžarščine na hrvaški jezik, se je že v svoji disertaciji o krajevnih imenih v Medmurju (*Muraköz helynevei, Nyelvtudományi Közlemények XLVIII, 1934 in sep. 34 str.*) dotaknil tudi razmerja med madžarščino in hrvaščino, ki se v tvorbi teh imen srečujeta.

Prvič se je H. obširneje ukvarjal z vprašanjem izposojenk v lektorskem poročilu o Kniezsevem delu, nato pa je nastopil s pripombami k nekaterim Kniezsevimi razlagam besed ali z obravnavo takih, ki jih Kniezsa ni sprejel v svojo knjigo (*Szláv jövevényyszavaink kérdéséhez — K vprašanju naših slovanskih izposojenk, A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi osztályának Közleményei X, 1956, 153—168*). H. se je

omejil na besede, ki zanesljivo ali domnevno izvirajo iz južnoslovanskih jezikov in pokazal, s kako metodo je moč Kniezseva dognanja razvijati dalje. Tako je H. našel v srednjeveških virih mnoge hrvaške besede, ki pojasnjujejo zgodovino in okoliščine prevzema nekaterih slovanskih izposojenk v madžarščino. Skušal je sestavno pregledati skupine snovno sorodnih virov, kar omogoča spoznati posameznosti v zgodovini predmetov ali besed, česar v slovarjih ni moč videti. Tako obravnava besede *abrak* (obrok), *abrosz* (obrus), *akol* (okol), *bérc* (brъдьць), *csatorna* (čatrnja), *kunyhó* (koča, iz sh. *kuhinja*, kjer ima tudi ta pomen), v zvezi z *lemez* (lemeš) navaja le iz sh. *ljemez*, ne pa iz sloven. itd.

V krajšem spisu *Néhány megfejtelen szláv szavunk* (Nekaj naših nerešenih slovanskih besed, *Nyelvtudom. értekezések* 40. sz. Budapest 1964, 124—127) razlaga nastanek besed *bedevia*, *berbence* = *brentica*, *szakóca* = *sekálce*, *venic* = *vezb*.

Svoje poznavanje tudi drugih jezikovnih skupin in svojo doganljivost je razvil H. v obsežnem delu *Jövevényszó-vizsgálatok* (Raziskovanje izposojenk, *Nyelvtudományi értekezések* 50. sz. Budapest, 1965, 116 str.), v katerem nadaljuje Kniezsevo delo, zlasti glede »problematičnih« besed, ki so dotlej ostale nerazložene ali le na videz etimološko pojasnjene. H. poudarja vzroke takih neuspehov pri dosedanjih razlagah: niso vselej upoštevali vseh pomenov neke izposojenke v madžarščini, ne njih časovnega razvoja, ne raznih pisnih oblik (glasovna kronologija!), mnoge so se stoletja prej pojavile v polatinjeni obliki v latinskih virih kot v madžarščini — in take oblike so pomemben napotek pri razreševanju etimologij. Tudi zgodovina in okolnosti uporabe v izposojajočem jeziku pomagajo pojasniti izvir madžarske oblike.

V prvi skupini (str. 15—64) obravnava H., večkrat v obširnih člankih, slovanske prvine, npr. besede: *baj*, *bajnok*, *berek*, *cimbora*, *csata*, *hajdina* (tu dvomi, da bi jo mogli vzeti iz slovenščine, češ tu je splošno ime *ajda*, kajk. hrv. pa *hajdina*, tako tudi prekm.) — torej je verjetno prišla v madž. od tod. Avtorjeva duhovitost spominja v mnogih primerih (dobro pozna tudi primere v leposlovju!) na njegovo doganljivo odkritje o madžarsko-hrvaški zvezi Trojanske priče. — V drugi skupini pojasnjuje nekatere nemške izposojenke, npr. *bocskor*, ki ga pozna tudi prekmurščina — iz »neke oblikovne variante svn. *bot-schuoch*. — V tretji skupini raziskuje stare italijanske izposojenke, npr. *bústya* = *bastia*, *bokál* itd. Hadrovicsevo delo v tej smeri bo gotovo prineslo še tehtne prispevke za poznavanje težko rešljivih izposojenk.

Lajos Kiss, ki je po specializaciji rusist, dobro pozna vprašanja etimoloških slovarjev pri Slovanih in dognanja o izposojenkah v ma-

džarščini, kar je pokazal v raznih študijah. Zato je njegovo sodelovanje pri madž. etimološkem slovarju jamstvo za najboljše rešitve slovanskega deleža v njem. O nalogah nadaljnjega raziskovanja izposojenk je še posebej pisal (Dal'nejšie zadači izučeniya slavjanskix zaимstvovaniy v vengerskom jazyke, *Studia Slavica* XIV, 1968, 255—257).

Pričujoči pregled ni pritegnil vsega, kar je bilo pri Madžarih napisanega o slovanskih izposojenkah v njihovem jeziku, in tudi ni mogel nakazati vseh vprašanj, ki so jih obravnavali. Nameraval je le pokazati na slavistično dejavnost naših malo znanih sosedov, ki se že desetletja živo dotika tudi naše preteklosti in našega jezika. Prav bi bilo, da bi se kak slovenist že lotil vprašanja, kako so Madžari gledali na razmerje našega jezika do njihovega — čaka pa nas tudi raziskovanje madžarskih besed v slovenščini.

РЕЗЮМЕ

У словенцев Йозеф Кошич в истории Венгрии (ок. 1848) упомянул, что венгры переняли в свой язык «бесчисленно много словенских слов». — Йосип Груден в Истории словенского народа I. и 4. первый более обширно писал о том, что венгры взяли от словенцев 42 слова, обозначающие понятия сельского хозяйства, скотоводства, ремесла и т. д. (Эти в большинстве ошибочно записанные слова или с неточным значением автор исправляет.) — Бого Графенауэр в Истории словенского народа (II, 1955, 1965) упоминает вслед за Историей венгров... Мацурека в большинстве правильные венгерские слова словенского происхождения, а некоторые эти слова и ошибочны.

Венгерские слова сравнивали со славянскими уже многоязычные словари Ф. Верантиуса-Бранчича (1595), И. Г. Оертела, И. Лодереккера. То же самое и словари венгерских авторов, начиная с Кашшан (1784), Ш. Пазманди, коллективной Венгерской грамматики 1795, П. Бергсаси до Ш. Гьярмати (1799); они уже искали происхождение венгерских заимствованных слов в разных славянских языках. Первый синтез написал Франц Миклошич: *Die slavischen Elemente im Magyarischen* (Wien, 1871); Миклошич считал, что из славянских языков происходят и слова, взятые из других языков, приводил слова, которых в венгерском языке нет, и т. д.

Развитие унгаристики с новыми специальными словарями способствовало более солидному изучению заимствованных слов. Первый венгерский славист Оскар Ашбот в ряде исследований (в *Nyelvtudományi Közlemények, Magyar Nyelvőr, Értekezések*... Венгерской академии и т. д.) исследовал происхождение венгерской христианской терминологии и считал, что оно в древнем чешском и отчасти в старославянском языке. Ему возражал унгарист Гьергь Вольф, который видел в этой терминологии итальянское происхождение. Ашбот позднее выводил некоторые венгерские слова из древнего болгарского или старославянского языков, а другие из сербохорватского языка.